

УДК 343.846 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/LST/2021-1-8>

Петро ХРЯПІНСЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри публічного права Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», просп. Д. Яворницького, 19, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0002-2894-1086

Бібліографічний опис статті: Хряпінський, П. (2021). Правомірна суспільно-корисна поведінка як юридична конструкція в кримінальному праві України. *Law. State. Technology*, 1, 54–61, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-1-8>

ПРАВОМІРНА СУСПІЛЬНО-КОРИСНА ПОВЕДІНКА ЯК ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Склад правомірної суспільно-корисної поведінки як юридична конструкція слугує правовою базою для ідентифікації параметрів конкретної поведінки особи з визначеним в кримінальному законі правомірним діянням. Юридична конструкція досліджується як складне системно-структурне правове явище елементів, що мають відповідно свою внутрішню знакову чи елементну структуру.

Метою статті є встановлення ідентифікаційних параметрів конкретної поведінки особи з визначеним в кримінальному законі правомірним діянням. Звертається увага на розуміння узагальнення, яким в кримінальному праві приділяється найбільше уваги у вигляді юридичних конструкцій. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань, як: 1) визначити внутрішню структуру правомірної суспільно-корисної поведінки, що заохочується в кримінальному праві; 2) окреслити об'єктивні та суб'єктивні ознаки правомірної суспільно-корисної поведінки як юридичної конструкції; 3) запропонувати легалізацію підстави заохочення в кримінальному законодавстві України.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній розглядаються основні питання юридичної конструкції складу правомірної суспільно-корисної поведінки як складного системно-структурного правового явища елементів, що мають відповідну своєрідну внутрішню знакову чи елементну структуру. Вносяться пропозиції щодо закріплення підстави заохочення в новій редакції відповідних норм Кримінального кодексу України.

Зроблено **висновок**, що склад правомірної суспільно-корисної поведінки як юридична конструкція виступає єдиною, законною, необхідною та достатньою підставою кримінально-правової кваліфікації конкретної поведінки особи як правомірної. Він вимагає від уповноваженого державного органа чи посадової особи встановлення обставин кримінального провадження у такому обсязі, який би беззаперечно свідчив про наявність всіх без виключення об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують внутрішню системно-структурну єдність елементів правомірної поведінки.

Ключові слова: юридична конструкція, правомірність та суспільно-корисність, склад правомірної поведінки, об'єктивні ознаки правомірної поведінки, суб'єктивні ознаки правомірної поведінки, підстава кримінально-правової кваліфікації.

Petro KHRIAPINSKIY

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor of the Department of Public Law of the Institute of Humanities and Social Sciences of the National Technical University «Dnipro Polytechnic», 19 av. Dmytra Yavornytskoho, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2894-1086>

To cite this article: Khriapinskiy, P. (2021). Pravomirna suspilno-korysna povedinka yak yurydychna konstruktsiia v kryminalnomu pravi Ukrainy [lawful socially useful behavior as a legal structure in the criminal law of ukraine]. *Law. State. Technology*, 2, 54–61, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-1-8>

LAWFUL SOCIALLY USEFUL BEHAVIOR AS A LEGAL STRUCTURE IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE

The composition of lawful socially useful behavior as a legal structure serves as a legal basis for identifying the parameters of specific behavior of a person with a lawful act defined in the criminal law. Legal construction is studied as a complex system-structural legal phenomenon of elements that have, respectively, their internal sign or elemental structure.

The purpose of the article is to establish the identification parameters of specific behavior of a person with a lawful act defined in the criminal law. Attention is paid to the understanding of generalizations, which in criminal law

are given the most attention in the form of legal constructions. Realization of the set purpose provides the decision of such tasks, as: 1) determine the internal structure of lawful socially useful behavior, which is encouraged in criminal law; 2) outline the objective and subjective features of lawful socially useful behavior as a legal structure; 3) to propose the legalization of the grounds for encouragement in the criminal legislation of Ukraine.

The scientific novelty of the article is that it considers the main issues of the legal structure of lawful socially useful behavior as a complex system-structural legal phenomenon of elements that have a corresponding internal sign or elemental structure. Proposals are made to consolidate the grounds for encouragement in the new version of the relevant provisions of the Criminal Code of Ukraine.

It is concluded that the composition of lawful socially useful behavior as a legal structure is the only, legal, necessary and sufficient basis for criminal law qualification of a particular behavior of a person as lawful. It requires the authorized state body or official to establish the circumstances of the criminal proceedings to such an extent that it would unequivocally testify to the existence of all, without exception, objective and subjective features that characterize the internal system-structural unity of elements of lawful conduct.

Key words: legal construction, legality and public utility, composition of lawful behavior, objective signs of lawful behavior, subjective signs of lawful behavior, basis of criminal-legal qualification.

Актуальність проблеми. Заохочення у кримінальному праві існує у вигляді норм, що стимулюють до правомірної, суспільно-корисної поведінки суб'єктів кримінально-правових відносин. Ці кримінально-правові норми визначені абсолютною більшістю дослідників як заохочувальні норми. Як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту заохочення здійснюється шляхом виключення, усунення або пом'якшення реального або потенційного кримінально-правового обтяження за умов наявності складу правомірної поведінки особи. Пошук альтернативних кримінальному покаранню засобів вирішення кримінально-правових конфліктів, а це особливо стосується кримінальних правопорушень (злочинів) невеликої та/або середньої тяжкості, є вкрай актуальним, необхідним та витребуваним сучасним суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правомірної суспільно-корисної поведінки як юридичної конструкції прямо чи опосередковано у різні часи досліджувалася українськими правниками, серед яких: Ю.В. Баулін, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, С.І. Дячук, О.М. Лемешко, Ю.В. Мантуляк, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, Г.О. Усатий, А.М. Яценко та інші. Незважаючи на досить ґрунтовні дослідження склад правомірної суспільно-корисної поведінки як юридичної конструкції не знайшов свого системно-структурного аналізу.

Визначення мети дослідження. Метою цієї статті є встановлення ідентифікаційних параметрів конкретної поведінки особи з визначенням в кримінальному законі правомірним діянням. Звертається увага на розуміння узагальнення, яким в кримінальному праві приділяється найбільше уваги у вигляді юридичних конструкцій. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань, а саме: 1) визначити внутрішню структуру правомірної суспільно-корисної поведінки, що заохочується

в кримінальному праві; 2) окреслити об'єктивні та суб'єктивні ознаки правомірної суспільно-корисної поведінки як юридичної конструкції; 3) запропонувати легалізацію підстави заохочення в кримінальному законодавстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В кримінально-правовій сфері заохочення полягає в стимулюванні бажаної для держави та суспільства правомірної поведінки особи, а саме: а) спонукає до остаточного припинення злочинної діяльності під гарантії не притягнення особи до кримінальної відповідальності, якщо фактично вчинене нею діяння не містить склад іншого злочину (ст.ст. 17, 31 КК); б) гарантує виключення кримінальної відповідальності при необхідній та уявній обороні, затриманні особи, що вчинила злочин, крайній необхідності, виконанні наказу або розпорядження, діяння, пов'язаному з ризиком, виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст.ст. 36-43 КК); в) стимулює особу, котра вчинила злочин невеликою або середньої тяжкості, до позитивної посткримінальної поведінки під гарантування звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 45-49 КК); г) пом'якшує кримінальне покарання (пп. 1), 2), 8), 9) ч. 1 ст. 66 КК) та при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, коли обставини передбачені пп. 1), 2), 8), 9) ч. 1 ст. 66 КК входить до сукупності пом'якшуючих обставин (ч.1 ст. 69 КК); д) надає шанс особі, якій призначене кримінальне покарання враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи можливість виправлення без відбування покарання з випробуванням, а щодо осіб, що відбувають покарання, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст.ст. 75-81 КК); е) передбачає привілейовані

обставини звільнення від кримінальної відповідальності й покарання з випробуванням для неповнолітніх, які вчинили злочини відповідної тяжкості якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки вони на момент вироку не потребує застосування покарання або засуджені сумлінною поведінкою та ставленням до праці та навчання довели своє виправлення (ст. ст. 97, 104, 105, 107 КК); ж) стимулює до позитивної посткримінальної поведінки у разі дотримання умов спеціальних приписів про звільнення особи від кримінальної відповідальності, що передбачені у ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 255, ч. 5 ст. 258, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 3 ст. 369, ч. 4 ст. 401 КК.

Природно, що така величезна й різноманітна за соціальним змістом та правовими наслідками група заохочувальних норм потребує узагальнення, виявлення загальних властивостей та їх відбиття у теорії кримінального права, законотворенні та правозастосуванні. Власне узагальненням у кримінальному праві приділяється найбільше уваги у вигляді юридичних конструкцій. За підрахунками В.М. Кудрявцева теоретично у кримінальному праві існують близько 600 різних юридичних конструкцій у залежності від комбінації системо-утворюючих ознак [1, с. 77]. Юридична конструкція – це модель врегульованих правом суспільних відносин або окремих його елементів, що виступає методом пізнання права і суспільних відносин, врегульованих ним. Під моделлю розуміють систему, яка уявляється абстрактно та/або реалізована матеріально, що віддзеркалює або відтворює об'єкт дослідження та здатна заміщати його таким чином, щоб її дослідження надавало нам нову інформацію про досліджуваний об'єкт. Юридична конструкція повинна досліджуватись як складне системно-структурне правове явище елементів, що мають відповідно свою внутрішню знакову чи елементну структуру. Власне узагальненням у кримінальному праві приділяється найбільше уваги у вигляді юридичних конструкцій. О.Ф. Черданцев виділяє наступні риси юридичних конструкцій: вони є ідеальною моделлю, формою віддзеркалення дійсності; у цій якості постають як спрощене, узагальнене відображення об'єкта; мають подібність із останнім лише на рівні суттєвих ознак, тобто схожі на відображуваний об'єкт, але не тотожні йому [2, с. 61-62]. Значення юридичних конструкцій полягає в їх здатності нести інформаційно-змістовне навантаження у конструюванні законодавчих моделей тієї чи іншої

правової поведінки. Деякі дослідники вважають тотожними поняття «юридична конструкція» і «ідеальна модель» стверджуючи, що різномодель в правознавстві є юридичні конструкції як гносеологічна категорія, інструмент, знаряддя пізнання правових явищ [3, с. 147]. Юридичні конструкції, на наш погляд, можуть існувати в трьох правових моделях: 1) абстрактні наукові моделі, що виконують теоретичні та гносеологічні функції; 2) нормотворчі моделі, що виступають засобами юридичної техніки викладення нормативного матеріалу; 3) нормативні юридичні моделі, що знаходять своє закріплення в нормах позитивного кримінального права.

Найпоширенішою юридичною конструкцією у кримінальному праві є склад злочину. Склад злочину як юридична модель, нормативна конструкція слугує базою для ідентифікації параметрів поведінки особи, яка вчинила суспільно-небезпечне посягання, із законодавчим визначенням конкретного злочину. Справедливим є зауваження С.А. Тарарухіна, що чинне законодавство виключає безпосереднє порівняння діяння із законом без проміжної ланки – складу злочину – через специфіку конструювання кримінально-правових норм. З точки зору логіки основу кваліфікації становить виділення з одиничного (скоєне діяння) особливого (складу злочину) і ототожнення його з загальним (норма, яка застосовується) [4, с. 34]. Склад злочину, представлений в кримінальному законі як нормативно закріплена інформаційна юридична конструкція, формується на підставах узагальнення найбільш стійких, суттєвих ознак, що визначають суспільну небезпеку того чи іншого злочину. В якості елементів дослідники складу злочину вказують: об'єкт, об'єктивну сторону; суб'єкт та суб'єктивну сторону злочину. «Поділ ознак складу злочину, – вказує В.О. Навроцький, – як і кожний поділ, є умовним. Умовність виділення чотирьох елементів складу злочину, та і цілому його самого, підтверджується тим, що окремий елемент і навіть ознака складу може визначатися не одним, а кількома фактичними ознаками водночас або належати як до об'єктивної, так і до суб'єктивної сторони. Так, особлива жорстокість при вчиненні вбивства характеризує і спосіб вчинення цього злочину, і мотив дій винного. Тим не менше, класифікація ознак складу злочину за елементами дозволяє впорядкувати процес застосування кримінально-правової норми, визначити наявність ознак складу злочину в певній послідовності – від ознак об'єкта і об'єктивної сторони до ознак суб'єкта і суб'єктивної сторони» [5, с. 256-257].

На сучасному етапі створення проекту нового Кримінального кодексу України вчення про склад злочину набуло вигляду нормотворчі моделі, що виступає засобом юридичної техніки викладення зазначеного нормативного матеріалу. Так, в статті 2.1.2. проекту Загальної частини нового Кримінального кодексу України вперше за часи кримінального право творення склад злочину визначений наступним чином: «Складом злочину є сукупність обов'язкових ознак, передбачених у статті Особливої частини та статтях Загальної частини цього Кодексу, що визначають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону злочину» [6]. Нововведенням проекту Кримінального кодексу України є норми щодо кримінально-правової кваліфікації. В них відображено, що кримінально-правова кваліфікація торкається не тільки кримінального правопорушення (злочину), а й діяння, яке не є злочином (правомірного діяння). Так, в статті 2.8.2. «Формула кваліфікації» зазначається, що формула кваліфікації – це зазначення у процесуальному акті статті, її частини, пункту (далі у цьому Розділі – стаття) цього Кодексу, які передбачають вчинене діяння та визначають його як злочин або діяння, яке не є злочином. В частині 3 цієї ж норми ця теза уточнюється та знаходить подальший розвиток «Формула кваліфікації діяння, яке не є злочином, складається із зазначення статті Загальної частини цього Кодексу, яка визначає це діяння як таке, що не є злочином» [6]. Таким чином, автори проекту нового Кримінального кодексу України вказали вчення про склад правомірної суспільно-корисної поведінки як такого, що має вигляд юридичної конструкції та має своє легальне закріплення в проекті норм позитивного кримінального права.

Виходячи із вищевикладеного набуває значної актуальності розуміння юридичної конструкції складу правомірної суспільно-корисної поведінки особи, що потрапила в сферу кримінально-правового регулювання, вчинивши злочин або суспільно-небезпечне діяння, завдавши шкоди прав охоронюваним інтересам держави, юридичних або фізичних осіб, захищаючи свої або інші право охоронювані інтереси тощо. Суспільно-корисна поведінка, при всьому розмаїтті її різновидів, як підстава кримінально-правової кваліфікації, має визначатися у вигляді певної юридичної конструкції, а саме, – складу правомірної поведінки. На цю обставину чи не найпершим звернув увагу Ю.В. Баулін, який ще у 1991 р. слушно зазначав, що вчинки, які виключають злочинність діяння є одним із різновидів правомірної поведінки, тому можливо

й доречно розглядати їх структуру за допомогою такої категорії як склад правомірної поведінки, яка виключає суспільну небезпечність і протиправність (злочинність) діяння. Елементами такого складу є суб'єкт і об'єкт поведінки, а також її суб'єктивна і об'єктивна сторони, ... які у своїй системній єдності складають таку інтегративну, системоутворюючу якісну характеристику поведінки, як її суспільна корисність (соціальна прийнятність, допустимість) [7, с.136].

Об'єкт правомірної поведінки визначається спрямованістю діяння на суспільні відносини. На відміну від злочинної (неправомірної) поведінки, яка пошкоджує або знищує суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, правомірна поведінка зберігає, розвиває або поновлює порушені неправомірною поведінкою суспільні відносини. Так, усунення кримінальної відповідальності при необхідній та уявній обороні, затриманні особи, що вчинила злочин, крайній необхідності, виконанні наказу або розпорядження, діяння, пов'язаному з ризиком, виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст.ст. 36-43 КК), спрямовані на збереження та розвиток суспільних відносин, що виникають у протидії злочинним проявам. З точки зору суспільної цінності зазначені суспільні відносини стимулюють прояв громадянами активної життєвої позиції. Вони свідчать про високу суспільну свідомість особи, більш того, вимагають від громадян при захисті «охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання» бути вкрай обачливою та не перевищити меж необхідної оборони. Добровільне використання свого права на необхідну оборону, затримання особи, яка вчинила злочин, крайня необхідність та інше нерідко завдають фізичної та майнової шкоди, ставлять у загрозу завдання шкоди здоров'я, життя. У зв'язку з цим, адресатами заохочувальних норм, стимулюючих соціально-правову активність, як правило, є громадяни з високими особистими якостями – почуттями відповідальності, справедливості, боргу. Треба погодитися з Ю.В. Бауліним, який зауважує, що ці норми закликані впливати на свідомість та волю суб'єктів таким чином, щоб останні прагнули без побоювання бути притягнутими до кримінальної відповідальності, здійснювати вчинки,

пов'язані з завданням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, базуючись при цьому на суб'єктивному праві, юридичному обов'язку або службовому повноваженні, підставою заохочення у даному випадку є специфічний правомірний вчинок [7, с. 90].

Об'єктивна сторона правомірної поведінки проявляється зовні у вчиненні суспільно-корисного діяння (дії чи бездіяльності) та настання суспільно-корисних наслідків. Безпосередньо позитивне діяння вказується у диспозиції заохочувальної кримінально-правової норми. Так, ст. 45 КК передбачає активні дії винного у формі щирого каяття, активного сприяння розкриттю злочину і повного відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди; ст. 46 КК вказую у якості дій примирення з потерпілим та відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди. Окрім того, у диспозиції заохочувальної норми може бути передбачена суспільно-корисна бездіяльність. Так, у ст. 17 КК зазначено про остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця, у ч. 2 ст. 31 КК добровільною відмовою посібника визнається також ненадання ним засобів чи знарядь вчинення злочину або неусунення перешкод вчиненню злочину. Суспільно-корисні наслідки позитивної поведінки знаходять свій прояв у конкретних результатах дій особи по відверненню загрози охоронюваним законом правам та інтересам особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільним інтересам та інтересам держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання (ч. 1 ст. 36 КК), затриманню особи, яка вчинила злочин, і доставлянню її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи (ч. ст. 38 КК); відшкодуванню, зменшенню чи усуненню заподіяної злочинцем невеликої тяжкості шкоди (ст. ст. 45–46 КК). У якості наслідків також може бути самовикриття особи у вчиненні злочину, та заява про участь у вчиненні цього злочину інших осіб, сприяння органам дізнання, досудового слідства та суду у розкритті злочину. Ми вважаємо, що зазначені правові результати хоча прямо не вказуються в диспозиціях заохочувальних норм, але, безумовно, передбачаються як обов'язкові [8, с. 105]. Причинно-наслідковий зв'язок є обов'язковим елементом об'єктивної сторони правомірної поведінки.

Теорія причинного зв'язку в доктрині кримінального права є однією з найскладніших. Ми приєднуємось до позиції Н.М. Ярмиш, яка у якості *основної ознаки причинного зв'язку вказує на породження причиною наслідку*. Вказівка на необхідність, а також передування у часі причини перед наслідком, нічого не додають до онтологічної характеристики причинного зв'язку та відповідно до цього у його визначенні є зайвими. Безумовно, обидві ці ознаки мають значення для вирішення питання про наявність або відсутність причинного зв'язку, але лише як етапи встановлення факту заподіяння, способи формування висновків про наявне або відсутнє причинне відношення за конкретних обставин. Необхідний характер та передування у часі причини перед наслідком належить розглядати як гносеологічні ознаки причинного зв'язку [9, с. 211–212]. Правомірне діяння (дія чи бездіяльність) є причиною суспільно-корисного наслідку у разі, коли: 1) поведінка у часі передує наслідку; 2) поведінка є однією з умов настання наслідку; 3) поведінка є головною умовою настання наслідку.

Суб'єктивна сторона правомірної поведінки характеризує внутрішні процеси усвідомлення правомірності та суспільної корисності своєї поведінки та бажання вчинити саме таке діяння. Тобто, можна стверджувати, що з суб'єктивної сторони вказана поведінка не може вчинюватися з необережності. Особа усвідомлює суспільну корисність та правомірність свого діяння, передбачає настання корисного результату та бажає настання конкретного суспільно-корисного результату. Про усвідомлення правомірної поведінки у кримінальному праві свідчать спеціальні мотиви та цілі вказаної поведінки. У ч.1 ст. 43 КК прямо вказується на спеціальну мету соціально-корисної поведінки особи: «Не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності». Обов'язковою суб'єктивною ознакою правомірного затримання злочинця є спеціальна мета, на яку вказує законодавець, як на єдино можливу у даному випадку, це мета – доставлення злочинця відповідним органам влади. Саме спеціальна мета, на думку деяких дослідників, є такою що поділяє суспільно-небезпечне позбавлення свободи від суспільно-корисного діяння [10, с. 41]. Відсутність мети доставлення злочинця відповідним органам влади виключає можливість розглядати такі дії особи, що

застосовані відносно винного, як затримання злочинця, тобто як самостійний різновид правомірної поведінки громадян. На відміну від мети мотиви правомірної поведінки можуть бути різними і на кримінально-правову кваліфікацію не впливають. Наприклад, при добровільній відмові від доведення злочину до кінця, особа може спонукатися як суспільно-корисними, благородними мотивами у вигляді усвідомлення неправомірності свого вчинку, совісності, співпереживання, доброзичливості, щирості та інших, так і суспільно-низькими, брутальними мотивами у вигляді страху кримінального покарання, боязні помсти, корисливості, заздрості та інших. У справах про згвалтування, де частіше ніж у інших категоріях кримінальних справ виникають питання добровільної відмови, судові інстанції усіх рівнів займають сталу позицію про можливість врахування любых спонукань особи, котра відмовилася від доведення цього злочину до кінця. Цю обставину слушно підкреслює М.І. Бажанов: «Утім мотиви добровільної відмови не мають значення. Особа може добровільно залишити початий злочин із страху від покарання, із почуття жалю до потерпілої, у результаті каяття і т. п.» [11, с. 167].

У обставинах, що виключають діяння (ч. 4 ст. 36 КК – необхідна оборона, ч. 3 ст. 39 КК – крайня необхідність) та у обставинах, які пом'якшують покарання (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК) та при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, коли обставина передбачена п. 7 ч. 1 ст. 66 КК входить до сукупності пом'якшуючих обставин (ст. 69 КК) у складі суб'єктивних ознак правомірної поведінки вказуються на особливий емоційний стан особи – «сильне душевне хвилювання». Цю обставину не можна віднести ні до мотивів, ні до цілей правомірної поведінки. На наш погляд, вона є самостійною суб'єктивною ознакою деяких видів правомірної поведінки, котра має обов'язково встановлюватися при кримінально-правовій кваліфікації зазначених обставин.

Суб'єкт правомірної поведінки це будь-яка особа, яка відповідає ознакам суб'єкта кримінально-правових відносин з точки зору фізичного стану, осудності і віку, може бути виконавцем у складі правомірної поведінки. Аналіз заохочувальних кримінально-правових норм, що стимулюють до соціально-схвальної, позитивної поведінки свідчить, що законодавець не передбачає у абсолютній більшості випадків якихось особливих ознак для такої особи. Скажімо, право на необхідну оборону, крайню необхідність, затримання злочинця має будь-яка особа, навіть, котра не досягла віку, з якого

настає кримінальна відповідальність. Але необхідно погодитися з дослідниками деяких різновидів правомірної поведінки, що у структурі складу правомірного вчинку слід визначати т.з. «спеціальний суб'єкт», коли на особу покладено виконання правового обов'язку. «Спеціальний суб'єкт виконання обов'язкового наказу, – зазначає С.І. Дячук, – визначається з урахуванням специфічності сфери управлінських відносин. Наприклад, суб'єктами виконання наказу в умовах військової служби, інших видів служб, в сфері трудових правовідносин тощо є різні за своїм правовим статусом особи (підлеглий по службі, працівник конкретного підприємства, пересічний громадянин у стосунках з представником влади і таке інше)» [12, с. 103]. Спеціальним суб'єктом правомірного вчинку є особа, яка відповідно до закону виконує (виконувала) спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Склад правомірної поведінки формує органічну єдність чотирьох вищезазначених елементів. Саме у своїй системній єдності вони утворюють якісну характеристику поведінки як позитивної, суспільно-корисної та правомірної. Склад правомірної кримінально-правової поведінки, якщо дещо перефразувати думку М.І. Бажанова щодо фундаментальної функції складу злочину [13, с. 27], є *законною* (його ознаки виписані виключно в КК), *єдиною* (будь-яка інша правомірна поведінка не формує його ознак), *необхідною* (кримінально-правове заохочення може бути тільки за повної наявності сукупності об'єктивних і суб'єктивних ознак, що визначені в КК) і *достатньою* (встановлення суспільно-корисного діяння, що має всі ознаки складу правомірної поведінки достатньо для заохочення, інше встановлювати зайве й не варто) підставою кримінально-правової кваліфікації правомірної поведінки в КК.

Висновки. *Склад правомірної поведінки можна визначити як систему встановлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних елементів (ознак), що визначають суспільно-схвальну поведінку особи як правомірну та передбачають виключення, звільнення або пом'якшення кримінального обтяження.* З визначенням складу правомірної поведінки логічно зробити висновок, що правомірна поведінка буде мати місце тільки там, де у наявності будуть всі елементи складу і, навпаки, відсутність хоча б одного із елементів складу правомірної поведінки буде свідчити про відсутність правомірної поведінки особи. Як юридична конструкція складу правомірної поведінки є єдиною, законною, необхідною та достатньою

підставою для кримінально-правової кваліфікації поведінки як правомірної. Склад правомірної поведінки можна визначити як систему встановлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних елементів (ознак), що визначають суспільно-корисні вчинки особи як правомірні та передбачають виключення, звільнення або пом'якшення кримінально-правового обтяження. З визначенням складу правомірної поведінки логічно зробити висновок, що правомірна поведінка буде мати місце тільки там, де наявні всі елементи (ознаки) складу і, навпаки, відсутність хоча б одного із елементів (ознак) складу свідчить про відсутність правомірної поведінки особи

взагалі. В розрізі підготовки проекту нового Кримінального кодексу України маємо запропонувати підставу заохочення в Загальній частині КК: *«Підставою заохочення є вчинення особою правомірних, суспільно-корисних діянь, що містять склад правомірної поведінки, у випадках передбачених цим Кодексом. Правомірною суспільно корисною поведінкою особи заохочуються шляхом виключення, звільнення або пом'якшення кримінальної відповідальності та покарання. Заохочення застосовується судом у випадках, передбачених цим Кодексом та порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України».*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений : моногр. Москва : Юристь. 1999. 304 с.
2. Черданцев А.Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике : моногр. Екатеринбург : УИФ «Наука». 1993. 192 с.
3. Кругликов Л.Л. Спиридонова О.Е. Юридические конструкции и символы в уголовном праве : моногр. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс. 2005. 336 с.
4. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике : моногр. Київ : Юринком, 1995. 208 с.
5. Навроцкий В.О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації: моногр. Київ : Атіка. 1999. 418 с.
6. Кримінальний кодекс України (проект): контрольний текст (станом на 15 вересня 2020 р.) file:///C:/Users/Admin/Desktop/1-kontrolnyj-proekt-kk-15-09-2020.pdf
7. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключющие преступность деяния : моногр. Харьков : Основа. 1991. 360 с.
8. Хряпінський П. Юридична конструкція складу правомірної поведінки у кримінальному праві. *Підприємство, господарство і право*. 2007. № 8 (140). С. 102–106.
9. Ярмиш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) : моногр. Харьков : Право. 2003. 512 с.
10. Мантуляк Ю.В. Юридичний склад правомірного вчинку. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 9. С. 33-42.
11. Сташис В.В., Бажанов М.И. Преступления против личности в УК УССР и судебной практике: моногр. Изд. 2-е, исправ. и дополн. Харьков : Изд-во при Харьк. гос. ун-те ИО «Вища школа». 1987. 216 с.
12. Дячук С.І. Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства) : моногр. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
13. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть : конс. лекц. Сост. В.И. Тютюгин. Днепропетровск : Изд-во «Пороги», 1992. 168 с.

REFERENCES:

1. Kudriavtsev V.N. (1999) Obshchaia teoriya kvalyfykatsyy prestupleniy : monohr. M.: Yuryst'. 1999. 304 s. [in Russian].
2. Cherdantsev A.F. (1993) Lohyko-yazykovye fenomeny v prave, yurydycheskoi nauke y praktyke : monohr. Ekaterynburh: UYF «Nauka». 1993. 192 s. [in Russian].
3. Kruhlykov L.L. Spirydonova O.E. (2005) Yurydycheskye konstruksyy y symvolы v uholovnom prave : monohr. SPb.: Yurydycheskyi tsentr Press. 2005. 336 s. [in Russian].
4. Tararukhyn S.A. (1995) Kvalyfykatsiya prestupleniy v sudebnoi y sledstvennoi praktyke : monohr. K.: Yuryнком, 1995. 208 s. [in Russian].
5. Navrotskiy V.O. (1999) Teoretychni poniattia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii: monohr. K.: Atika. 1999. 418 s. [in Ukrainian].
6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (proekt): kontrolnyi tekst (stanom na 15 veresnia 2020 r.) file:///C:/Users/Admin/Desktop/1-kontrolnyj-proekt-kk-15-09-2020.pdf [in Ukrainian].

7. Baulyn Yu.V. (1991) *Obstoiatelstva, yskliuchaiushchye prestupnost deianiya* : monohr. Kharkov: Osnova. 1991. 360 s. [in Russian].
8. Khriapinskyi P. (2007) *Yurydychna konstruktsiia skladu pravomirnoi povedinky u kryminalnomu pravi // Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo*. 2007. № 8 (140). S.102-106. [in Ukrainian].
9. Iarmysh N.N. (2003) *Teoretycheskye problemy prychynno-sledstvennoi sviazy v uholovnom prave (fylosofsko-pravovoi analiz)* : monohr. Kharkov: Pravo. 2003. 512 s. [in Russian].
10. Mantuliak Yu.V. (2005) *Yurydychnyi sklad pravomirnoho vchynku // Prokuratura. Liudyna. Derzhava*. 2005. № 9. S. 33-42. [in Ukrainian].
11. Stashys V.V., Bazhanov M.Y. (1987) *Prestupleniya protyv lychnosti v UK USSR y sudebnoi praktyke: monohr. Yzd. 2-e, ysprav. y dopoln.* Kharkov: Yzd-vo pry Khark. hos. un-te YO «Vyshcha shkola». 1987. 216 s. [in Russian].
12. Diachuk S.I. (2001) *Vykonannia nakazu chy rozporiadzhennia u kryminalnomu pravi (osnovni poniattia, problemy kvalifikatsii, udoskonalennia zakonodavstva)* : monohr. K.: Atika, 2001. 176 s. [in Ukrainian].
13. Bazhanov M.Y. (1992) *Uholovnoe pravo Ukrainy. Obshchaia chast* : kons. lekts. Sost. V.Y. Tiutiuhyn. Dnepropetrovsk. Yzd-vo «Porohy», 1992. 168 s. [in Russian].